

Copyright © 2002
Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Οδός Παπαφλέσσα & Υψηλάντη, 26222 Πάτρα
Τηλ.: (0610) 314094, 314206, Φαξ: (0610) 317244

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
του Τόμου
Η Θέση του Βέμπερ για την Προτεσταντική Ηθική της Εργασίας

Συντονιστής Επιστημονικού Έργου
Πασχάλης Κιτρομηλίδης

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος για την Επιστημονική Επιμέλεια του Τόμου
Γρηγόρης Μολύβας

Συγγραφή	Κριτική Ανάγνωση
Σωκράτης Κονιόρδος	Νίκος Μουζέλης

Επιστημονική Επιμέλεια Μέρους Β'
Σωκράτης Κονιόρδος

Επιμέλεια στη Μέθοδο της Εκπαίδευσης από Απόσταση
Ιορδάνης Παπαδόπουλος

Γλωσσική Επιμέλεια
Βασιλική Αναστασοπούλου

Φιλολογικός Έλεγχος
Παναγιώτα Διδάχου

**Καλλιτεχνική Επιμέλεια/
Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση**
Αθηνά Καλαμάκη

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού
και γενική επιμέλεια των εκδόσεων
ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ/1997-2002

ISBN 960-538-430-2

*Σύμφωνα με το Ν. 2121/1993
απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική
αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του
με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.*

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Η Θέση του Βέμπερ
για την Προτεσταντική Ηθική της Εργασίας

Προβάλλονται λοιπόν ορισμένοι παράγοντες, τους οποίους ο Βέμπερ θεωρεί απαραίτητους για την εμφάνιση του καπιταλισμού. Οι παράγοντες αυτοί εμφανίζονται μόνο στη Δύση: καταρχήν, όπως προαναφέρθηκε, η «ορθολογική καπιταλιστική οργάνωση της (τυπικά) ελεύθερης εργασίας» (ό.π., σ. 18)· άλλος παράγοντας είναι η έλλογη οργάνωση της επιχείρησης, βιομηχανικής ή άλλης, η οποία είναι προσανατολισμένη προς την αγορά. Βέβαια, για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο θα πρέπει να συνοδεύεται από τον ουσιαστικό διαχωρισμό της επιχείρησης από τον οίκο (το νοικοκυριό). Μόνον σε μία τέτοια βάση, διατείνεται ο Βέμπερ, είναι δυνατή τόσο η ανάπτυξη της ορθολογικής λογικής της επιχείρησης όσο και ο νομικός διαχωρισμός της ιδιοκτησίας από αυτόν του μεμονωμένου ατόμου, όροι που με τη σειρά τους σχετίζονται άμεσα με την καπιταλιστική οργάνωση της εργασίας· οι σχέσεις των παραγόντων αυτών με την εργασία αποτελούν τον συνδυαστικό κρίκο. Είναι η καπιταλιστική οργάνωση της εργασίας που εμφανίζεται στη Δύση με τρόπο μοναδικό, ακριβώς γιατί βασίζεται στην εμφάνιση, για λόγους ιστορικούς, μοναδικών κοινωνικών μορφωμάτων όπως αυτό του «πολίτη», του «αστού», καθώς και της έννοιας και πρακτικής της, από νομική άποψη, «ελεύθερης εργασίας». Αυτά τα τελευταία αποτελούν μορφώματα τα οποία με τη σειρά τους προϋποθέτουν την ύπαρξη πόλεων, «δυτικού τύπου» όμως.

Παρακολουθώντας τη σκέψη του Βέμπερ στην «Εισαγωγή» βλέπουμε να ξεδιπλώνονται αλληλουχίες διασυνδεόμενων εννοιών και ιδιομορφιών, από τις οποίες η μία οδηγεί στην επομένη κ.ο.κ. Από τη μία πλευρά, η διαπλοκή των παραγόντων που αναφέρονται και των εννοιών με τις οποίες επιχειρείται ο προσδιορισμός τους αποτελούν ένδειξη των πολυσύνθετων επιρροών και διαντιδράσεων που επιδρούν στον σχηματισμό των κοινωνικών φαινομένων, είτε αυτά είναι μικρής κλίμακας είτε είναι ευρύτερα. Παράλληλα είναι δηλωτική των δυσκολιών της εννοιολογικής σύλληψής τους. Αυτό αποτελεί ένα μόνιμο χαρακτηριστικό της προσέγγισής του.

Από την άλλη πλευρά, ο Βέμπερ αναδεικνύει τη σημασία της κοινωνικά καθοριζόμενης συγκυρίας και της σύμπτωσης (η οποία δεν έχει καμία σχέση με αυτό που συνήθως ονομάζεται «τύχη» ή «τυχαίο») για τη σύνδεση και ενεργοποίηση των παραγόντων που επέτρεψαν την καπιταλιστική ανέλιξη. Από αυτή την άποψη έχει μεγάλο ενδιαφέρον να δούμε τη μοναδικότητα, τη συγκυρία και τη σύμπτωση –πιο συγκεκριμένα με αναφορά στη δυτική πόλη– η οποία αποτελεί συνθήκη αναγκαία για την εμφάνιση του σύγχρονου καπιταλισμού.

1.1.2 Η πόλη και οι συναφείς με αυτήν εξελίξεις

Στη συνέχεια θα διευκρινίσουμε –κατ' ανάγκη ιδιαίτερα συνοπτικά– ορισμένους από αυτούς τους όρους. Καταρχήν θα αναφερθούμε στην πόλη, στη δυτική πόλη. Όπως τονίζουν τόσο ο Βέμπερ σε άλλα έργα του όσο και σχολιαστές του έργου του (λ.χ. Jones, 1987 και Baechler, Hall and Mann, 1989), ήδη από τον Μεσαίωνα, οι πόλεις στη δυτική Ευρώπη χαιρούν μιας αυτονομίας και ενός βαθμού αυτοδιοίκησης που κατά πολύ ξεπερνά αντίστοιχες εξελίξεις σε άλλες περιοχές

του κόσμου. Η διαπίστωση αυτή δεν αποτελεί κάποιου είδους διεκδίκηση «ανωτερότητας» της Δύσης και των πόλεων της έναντι των άλλων περιοχών της υδρογείου. Αποτελεί απλώς εξέλιξη η οποία άμεσα σχετίζεται με την ίδια την ουσία της δυτικής φεουδαρχίας. Η τελευταία αποτέλεσε ένα κοινωνικο-οικονομικό σύστημα το οποίο χαρακτηρίζεται, από τη μία πλευρά, από τις σχέσεις υποταγής και αμοιβαιότητας ανάμεσα στις νομοκατεστημένες τάξεις –κυρίως δε ανάμεσα στον δουλοπάροικο χωρικό και στον φεουδάρχη χωροδεσπότη– και, από την άλλη πλευρά, από τον πολυκατακερματισμό της πολιτικής εξουσίας και τη διαμόρφωση του αυτοδιοικούμενου των πολιτικών μονάδων, συμπεριλαμβανομένων σε αρκετές περιπτώσεις και των πόλεων.

Ο Βέμπερ, ακολουθώντας ως προς αυτό το ζήτημα τον Μαρξ, δέχεται ότι η πόλη στη δυτική Ευρώπη διαδραμάτισε ένα σημαντικότερο ρόλο στην εξέλιξη του καπιταλισμού, αφού το σύστημα της πόλης εδράζεται στο εμπόριο και στη μεταποιητική δραστηριότητα (βιοτεχνία και βιομηχανία) (Swedberg, 1998, σ. 70). Αν και δεν θεωρεί την πόλη «φορέα» του καπιταλισμού –αυτοί είναι οι ίδιοι οι καπιταλιστές– είναι πάντως αδιάσπαστα συνδεδεμένη με αυτόν, καθώς αποτελεί έναν από τους πλέον αποφασιστικής σημασίας παράγοντες για την ειδική μορφή που ο καπιταλισμός έλαβε στη Δύση. Είναι ακριβώς στο πλαίσιο της δυτικής πόλης που αναπτύχθηκαν τόσο οι αγορές και οι συντεχνίες όσο και οι εμπορικού χαρακτήρα συσσωματώσεις, όπως η προαναφερθείσα *kommenda*. Εξάλλου, η δυτική πόλη αποτελεί μία διακριτή κοινότητα η οποία διαθέτει τους δικούς της πολιτικούς και διοικητικούς θεσμούς. Αντίθετα από την αρχαία πόλη, οι απαρχές της οποίας εντοπίζονται σε αμυντικές-στρατιωτικές επιδιώξεις, η μεσαιωνική πόλη δημιουργήθηκε με κίνητρο την επιδίωξη του πλουτισμού από έναν ή λίγους φεουδάρχες άρχοντες. Αν για αμυντικούς λόγους παραχωρούνται στο λαό και αφαιρούνται από τον χωροδεσπότη πολιτικά δικαιώματα, η επιδίωξη της απόκτησης χρημάτων και πλουτισμού παραμένει και ενοποιεί τα μέλη της, ενώ αποτελεί εγγύηση ότι ο χωροδεσπότης θα περιορίσει τις επεμβάσεις του, προκειμένου να λαμβάνει αδιάλειπτα το ενοίκιο και γενικότερα τα χρήματά του, για τα οποία και αρχικά συστάθηκε η πόλη.

Στον βαθμό που στην πόλη κατά τον Μεσαίωνα, ιδιαίτερα κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, έχει παραχωρηθεί αυτονομία ή την έχει διασφαλίσει η ίδια η πόλη, εμφανίζονται ή/και αναβιώνουν μορφές αυτοδιοίκησης. Η αυτοδιοίκηση στηρίζεται κυρίως στις οικογένειες των πατρικίων. Όμως, από μία πορεία κοινωνικών αγώνων τα εμπορικά και επιχειρηματικά στρώματα, μέσα από τη συντεχνιακή τους οργάνωση³, αλλά και ευρύτερα το «γκρόσο πόπολο», τα λαϊκά δηλαδή στρώματα, αποσπούν μέρος της πολιτικής εξουσίας και συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της πόλης. Είναι αυτή η πολυτάραχη διαδικασία η οποία μετατρέπει τους κατοίκους των τειχισμένων πόλεων, τους «καστρινούς» (τους *bourgeois*, όρος που ετυμολογείται από το *bourg* που σημαίνει κάστρο) σε αστούς (όρος που τους διαφοροποιεί από τους αγρότες). Στον βαθμό που οι αστοί αποκτούν πολιτικά δικαιώματα διαμορφώνονται σε πολίτες, δηλαδή σε πρόσωπα τα οποία έχουν ορισμένα πολιτικά δικαιώματα και υποχρεώσεις, παρ' όλο που κατά την εποχή

της επώασης του σύγχρονου κόσμου, αυτά σε σημαντικό βαθμό διαμεσολαβούνται από τις συντεχνίες.

Οι πόλεις, πέρα από την αυτονομία και αυτοδιοίκησή τους, αποτελούν πόλους βιοτεχνικής και εμπορικής δραστηριότητας. Αρχικά τα δύο αυτά ήταν αλληλένδετα, αλλά στην πορεία κυριαρχεί το δεύτερο στοιχείο, το οποίο και προβάλλει καθарότερα από το πρώτο. Βέβαια, εμπόριο και έμποροι παντού και πάντοτε υπήρχαν. Τους βρίσκουμε τόσο στα μεγάλα αυτοκρατορικά κρατικά μορφώματα της Ανατολής ή της Μεσο-Αμερικής όσο, βεβαίως, και στην Αφρική. Όμως, εκεί η εμβέλεια της δραστηριότητάς τους ρυθμιζόταν από την κεντρική εξουσία. Μόνο στη δυτική Ευρώπη οι έμποροι συγκροτούνται σε κράτος μέσω του σχήματος της πόλης την οποία επιτυγχάνουν να διοικήσουν και να της δώσουν εμπορική και παραγωγική κατεύθυνση. Σε αυτή την πορεία χειραφέτησής τους, χειραφέτησης των μεσαιών στρωμάτων (ονομάζονται «μεσαία στρώματα», γιατί βρίσκονται στη «μέση» της κοινωνικής πυραμίδας), υποχωρεί το κοινοτικό στοιχείο της διαβίωσης, που με ευκρίνεια διακρίνει κανείς στην αγροτική ύπαιθρο χώρα του ύστερου Μεσαίωνα, και αντίστοιχα προβάλλει το στοιχείο της εταιρικής κοινωνίας. Με άλλα λόγια, της κοινωνίας η οποία συγκροτείται στη βάση της *σύμβασης* ανάμεσα στους κοινωνούς της, στα μέλη της.

Είναι δε η διαδικασία αυτή καθαυτή που ενέχει και το στοιχείο της σταδιακής μεν αλλά σταθερής *απομάγευσης* του κόσμου⁴. Δηλαδή της σταδιακής, αλλά ανεπιστρεπτί, υποχώρησης των κατακερματισμένων μαγικοθρησκευτικών στοιχείων, τα οποία, καθώς κυριαρχούσαν στη σκέψη, ρύθμιζαν την κοινωνική διαβίωση με βάση τις επιταγές και τις πρακτικές του παρελθόντος και συνέβαλαν στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής στο δυτικοευρωπαϊκό πλαίσιο.

Ήδη ο χριστιανισμός, με την εχθρότητα την οποία συστηματικά έδειξε απέναντι στη μαγεία⁵, είχε συμβάλει στη χαλάρωση των αρχικά ισχυρότατων κοινωνικών δεσμών που χαρακτήριζαν τις κοινωνικές συσσωματώσεις στις οποίες η μαγεία διαδραμάτιζε ένα νοηματοδοτικό ρόλο. Σε άλλες κοινωνίες, αυτές οι συσσωματώσεις δέσμευαν κατά τρόπο ασφυκτικό την κοινωνική συμπεριφορά των μελών τους, καθορίζοντας με ποιους κανείς επιτρέπεται να διαντιδράσει και απέκλειαν την πολιτική δράση με τους λοιπούς. Έτσι, έχουμε την επιβίωση της *πατριάς* μέχρι πρόσφατα στην Κίνα (το «τσου», μία μορφή ευρύτατης εκτεταμένης οικογένειας), ενώ στην Ινδία οι *κάστες* αποτελούν ακόμα και σήμερα απτή, ζωντανή πραγματικότητα. Αυτές, και ανάλογες κοινωνικές συσσωματώσεις οι οποίες δέσμευαν τα μέλη τους, ενισχύονται και προάγονται από τις επικρατούσες μαγικο-θρησκευτικές σε κάθε περιοχή δοξασίες – ανάλογες των οποίων η προαναφερθείσα χριστιανική εχθρότητα πολέμησε στη Δύση με θετικά γι' αυτήν αποτελέσματα. Καταρχήν χαλαρώνοντας την επίδραση αυτών των μορφωμάτων και τελικά επιδρώντας αποφασιστικά στην κατάλυσή τους (Swedberg, 1998, σ. 70-73).

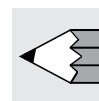
Καθώς αυτά υποχωρούν, αντίστοιχα αναδύονται ιδέες οι οποίες ολοένα και περισσότερο καθίστανται, από συστημική άποψη, συνεκτικές και λογικά ακόλουθες (βλ. Gerth και Mills, 1970, σ. 51). Αντίστοιχα, αρχίζει να προβάλλει το έλλογο και ορθολογικό στοιχείο (ενώ εκ παραλλήλου χαλαρώνουν οι κοινωνικοί δεσμοί).

Με άλλα λόγια, η εκπλήρωση των σκοπών επιτελείται με την υπολογιστική επιλογή των κατάλληλων μέσων. Εν τω μεταξύ, αυτός ο τρόπος αντίληψης και ενεργοποίησης των μελών της πόλης, των αστών πολιτών, γενικεύεται και καθίσταται ο κανόνας ρύθμισης της κοινωνικής συμπεριφοράς.

Οι διαδικασίες αυτές εκτυλίσσονται και ενισχύονται με βάση το σχηματισμό μιας διοικητικής γραφειοκρατίας, η οποία σκοπό έχει να διευκολύνει τη διοίκηση της πόλης. Είναι στο πλαίσιο αυτό που πρωτοεμφανίζεται η σύγχρονη γραφειοκρατία, η οποία άρρηκτα συνδέεται με την κυριαρχία του νόμου, για να επεκταθεί ως οργανωτικό σχήμα, ως τρόπος οργάνωσης, πρακτικά παντού στη σύγχρονη ζωή.

Δραστηριότητα 3/Κεφάλαιο 1

Περιγράψτε με συντομία (περίπου 300 λέξεις) τα βασικά χαρακτηριστικά της πόλης στη δυτική Ευρώπη κατά τον ύστερο Μεσαίωνα. Πώς συνδέονται αυτά με την ιδιομορφία της καπιταλιστικής ανέλιξης; Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

1.1.3 Η σημασία του νόμου

Ας στρέψουμε το ενδιαφέρον μας στο σημείο αυτό στον νόμο και στην κυριαρχία του νόμου η οποία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο βεμπεριανό σχήμα: «Η ύπαρξη μιας καπιταλιστικής επιχείρησης προϋποθέτει ένα ξεχωριστό είδος νομικής κατάστασης» (Βέμπερ, όπως αναφέρεται στο Gerth και Mills, 1970, σ. 185), διευκρινίζεται ότι αυτή, ως μία ειδική μορφή κοινωνικής δράσης, υφίσταται για να προστατέψει την κατοχή των αγαθών αυτή καθαυτή, καθώς και τη δυνατότητα να τα διαθέτουν οι νόμιμα κατέχοντες χωρίς περιορισμούς, ελεύθερα (Weber, 1978, τόμ. 2, σ. 930).

Ο Βέμπερ αναγνωρίζει την ύπαρξη πολλαπλών και διαφορετικών νομικών συστημάτων στον κόσμο· καθένα από αυτά δέσποζε και σε μία συγκεκριμένη μορφή κοινωνίας και πολιτισμού. Θεωρούσε, όμως, πως, εφόσον οι ισχύοντες νόμοι και η απονομή της δικαιοσύνης η οποία βασίζεται σε αυτούς επέτρεπαν στους ενδιαφερομένους να υπολογίσουν με ακρίβεια τις συνέπειες και επιπτώσεις της εφαρμογής τους ή μη, τότε παρεχόταν μία ώθηση στον καπιταλισμό. Είναι εμφανές ότι η ώθηση αυτή στηρίζεται στον λελογισμένο υπολογισμό.

Κατά τον Βέμπερ, στα τέλη των μέσων χρόνων είχε εμφανιστεί στον κόσμο ένας αριθμός διαφορετικών αλλά συγκροτημένων δικαιοκων συστημάτων. Ήτοι, το ινδικό, το κινέζικο, το ισλαμικό, το ιουδαϊκό, το κανονικό (χριστιανικό), ρωμαϊκό, μεσαιωνικό και το φυσικό δίκαιο. Πάντως, το είδος του νόμου το οποίο διευκολύνει την ανάπτυξη του καπιταλισμού δεν ήταν άλλο από εκείνο το οποίο, αυξάνοντας τις πιθανότητες να λάβει χώρα μία συγκεκριμένη πράξη (ή δράση), αύξησε το στοιχείο του υπολογισμού και της προβλεψιμότητας. Από αυτή την άποψη, ο νόμος που κατοχυρώνει τις εμπορικές συμβάσεις κατά τρόπο απρόσωπο, που διασφαλίζει τη νομική έννοια της σύγχρονης επιχείρησης, ευρύτερα που επι-

τρέπει τον υπολογισμό και την ανάδυση μιας νομικής τάξης η οποία στηρίζεται σ' αυτόν, είναι αυτός ο οποίος προωθεί τον καπιταλισμό. Αυτού του είδους ο νόμος και το νομικό σύστημα αναπτύχθηκε μόνο στη Δύση και αποτελεί απόρροια της πορείας εξορθολογισμού που τη χαρακτηρίζει (ό.π., σ. 22-23). Θεμέλιό του έχει τη συστηματοποίηση και την κωδικοποίηση, οι οποίες πραγματοποιούνται κατά τρόπο έλλογο, γραπτό και ρητό, με άλλα λόγια, *τυπικό*. Εξάλλου, και με αυτόν τον τρόπο κατοχυρώνεται το απρόσωπο της νομικής πρακτικής.

Ένα παράδειγμα θα δείξει τους περιορισμούς των μη δυτικών νομικών συστημάτων. Αφορά αυτό το οποίο ο Βέμπερ ονόμαζε «δικαιοσύνη του καδής». Εννοεί ότι η νομική κρίση του καδής (δηλαδή του δικαστή στην οθωμανική επικράτεια ή σε άλλες κυριαρχούμενες από το Ισλάμ περιοχές) εξαρτάται από την προσωπική αντίληψη που έχει ο ίδιος για το διαφιλονικούμενο ζήτημα, και αυτό στη βάση της δικής του αντίληψης περί δικαιοσύνης και χωρίς να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για το τι προδιαγράφουν οι απρόσωποι-τυπικοί κανόνες. Οι κανόνες αυτοί που εν πολλοίς δεν υφίστανται, όταν υπάρχουν, αποτελούν αποσπασματικές κωδικοποιήσεις εθιμικών πρακτικών ή/και προηγούμενων αποφάσεων. Προφανώς, μία τέτοιου είδους δικαιοσύνη και δίκαιο, όπου το στοιχείο της ιδιομορφίας αλλά και αυθαιρεσίας περισσεύει, δεν διασφαλίζει ούτε προωθεί το σταθερό πλέγμα σχέσεων, το οποίο είναι απολύτως αναγκαίο προκειμένου να στηριχτεί η επιχειρηματική δραστηριότητα. Χωρίς αυτό το σταθερό και προβλέψιμο σύστημα έννομων ρυθμίσεων, είναι αδιανόητο ο επιχειρηματίας να δραστηριοποιηθεί σε κατεύθυνση παραγωγική. Ο λόγος είναι ότι, αντίθετα με τις εμπορικές δραστηριότητες, οι παραγωγικές επενδύσεις στη μεταποίηση δεν επιφέρουν αμέσως κέρδη. Απαιτούν ικανό χρόνο προκειμένου να επέλθει η κερδοφορία, παράγοντας που αυξάνει την αβεβαιότητα για το κατά πόσο θα πραγματοποιηθούν τα αναμενόμενα κέρδη, τα οποία αποτελούν από πλευράς επενδυτή τον βασικό λόγο ενεργοποίησής του. Σε αυτή την περίπτωση, το νομικό πλαίσιο αποτελεί σημαντικότατο εμπόδιο στη δυνατότητα του επιχειρηματία να υπολογίσει, να προβλέψει με υψηλό βαθμό βεβαιότητας την κατάσταση, κατ' επέκταση να λάβει τις ανάλογες αποφάσεις ώστε να δράσει επιχειρηματικά με αποτελεσματικότητα.

Ας σημειωθεί πως ο Βέμπερ δεν υποστήριζε πως οι μη δυτικοί νόμοι ή τα νομικά συστήματα στερούνται ορθολογισμού⁶. Αυτόχρονα, ο νόμος, κάθε νόμος, εμπεριέχει ένα στοιχείο ορθολογισμού⁷. Όμως, υπογράμμισε πως ο νόμος στη Δύση ήταν πολύ περισσότερο, ποιοτικά θα λέγαμε, διάφορος ως προς το ορθολογικό στοιχείο απ' όσο τα άλλα νομικά συστήματα (Swedberg, 1998, κεφ. 4).

Αλλού, ο Βέμπερ θέτει το ζήτημα της στάσης της κρατικής μηχανής η οποία διά διοικητικών μεθόδων επιφέρει τον στραγγαλισμό της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Σχετικό δε παράδειγμα θεωρεί ότι αποτελεί η ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (Weber, όπως παρατίθεται στο Gerth και Mills, 1970, σ. 165).

Ένα πιο σύγχρονο, από τα καθ' ημάς παράδειγμα είναι αυτό που αναφέρει ο οικονομολόγος Κώστας Βεργόπουλος. Ένας Έλληνας Υπουργός των Οικονομικών κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου δήλωνε μπροστά σε ένα έκπληκτο κοινό βιομηχάνων ότι διόλου δεν τον ενδιέφερε η βιομηχανία και ότι ήταν χρήσιμη μόνο

για φορολογικούς λόγους. Αυτό το δήλωνε μετά λόγου γνώσης, καθώς την περίοδο εκείνη οι δασμοί που σχετίζονταν με τη βιομηχανία αποτελούσαν το μισό περίπου των φορολογικών εσόδων του κράτους (1979, σ. 79-80). Είναι προφανές πως όταν κυριαρχούνται οι διοικούντες από ανάλογες αντιλήψεις όχι μόνο δεν προωθούν τη βιομηχανική –διάβαζε σύγχρονη καπιταλιστική– ανάπτυξη, αλλά μάλλον την εμποδίζουν.

Δραστηριότητα 4/Κεφάλαιο 1

Εξηγήστε τη σημασία του δυτικού νομικού συστήματος στην ανάπτυξη της καπιταλιστικής επιχείρησης (περίπου 400 λέξεις). Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

ΒΑΣΙΚΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΕΣ

Στις υποενότητες που ακολουθούν αναφερόμαστε σε τέσσερις έννοιες-εργαλεία που διευκολύνουν την κατανόηση τόσο της «Εισαγωγής» όσο και του κυρίως κειμένου της *Προτεσταντικής Ηθικής*. Αυτές είναι ο *ιδεότυπος* ή *ιδεατός τύπος*, η *γραφειοκρατία*, η *εκλεκτική συγγένεια* και το *παράδοξο των μη αναμενόμενων αποτελεσμάτων της κοινωνικής δράσης*.

1.2.1 Ιδεότυπος ή ιδεατός τύπος

Ο *ιδεότυπος* ή *ιδεατός τύπος* αποτελεί ένα από τα μεθοδολογικά εργαλεία που επεξεργάστηκε ο Βέμπερ. Αφετηρία αποτελεί η αντίληψη που έχει για την κοινωνική πραγματικότητα, την οποία, όπως ήδη αναφέρθηκε, αντιμετωπίζει ως ιδιαίζοντως περίπλοκη. Σε αυτήν υπεισέρχονται πληθώρα παραγόντων στη διαμόρφωση των συμβάντων και των γεγονότων που την απαρτίζουν. Επιπροσθέτως, εμπλέκονται και τα δρώντα πρόσωπα και ομάδες, καθένα από τα οποία λειτουργεί κατά τρόπο μοναδικό. Έτσι, παρ' όλη τη συνύφανση κοινωνικών συμβάντων και δρώντων, η συνθετότητα της κοινωνικής πραγματικότητας είναι τέτοια, ώστε δεν είναι εφικτό στον μελετητή να την προσεγγίσει –ή έστω να τη σκιαγραφήσει– κατά τρόπο εξαντλητικό.

Για να αντιμετωπίσει αυτό το πρόβλημα ο Βέμπερ εισάγει το ευρετικό μεθοδολογικό εργαλείο του ιδεότυπου. Ο ιδεότυπος, επειδή αποσκοπεί στη διευκόλυνση της διαδικασίας της ανάλυσης, χαρακτηρίζεται *αναλυτικό εργαλείο*. Ουσιαστικά, αυτό που προτείνει ο συγγραφέας είναι μία διαδικασία απλοποίησης της πραγματικότητας. Προκαταβολικά και προς άρση παρεξηγήσεων, να διευκρινίσω τι δεν είναι ο ιδεότυπος. Ο ιδεότυπος, λοιπόν, δεν ανταποκρίνεται επακριβώς σε κάποια δεδομένη πραγματικότητα· αντίθετα, διαφοροποιείται από αυτήν. Έτσι, αυτό που ο Βέμπερ ονομάζει «προτεσταντική ηθική της εργασίας» αποτελεί μεν ιδεότυπο, όμως ουδέποτε θα την απαντήσουμε επακριβώς στην πραγματικότητα, καθόσον «δεν έχει ακριβές εμπειρικό αντίστοιχο» (Αντωνοπούλου, 1988, σ. 232). Αυτό που ονομάζεται «προτεσταντική ηθική της εργασίας» υπάρχει μόνο ως ιδέα και γι' αυτό μπορεί να ονομαστεί ιδεατός τύπος (βλ. Timasheff και Theodorson, 1997, σ. 262).

Οπωσδήποτε, ο ιδεότυπος δεν συνιστά ένα υπόδειγμα (μοντέλο) αλλά ούτε και κάποιο στατιστικό μέσο όρο. Ακόμα, δεν είναι μία υπόθεση, ούτε σχετίζεται με οιαδήποτε ηθική αξιολόγηση του ιδεατού (βλ. «Introduction», Gerth και Mills, 1970, σ. 59-60). Κάλλιστα, λοιπόν, μπορούμε να κατασκευάσουμε τον ιδεότυπο του αγίου, όπως και της πόρνης. Όπως προαναφέρθηκε, ο ιδεότυπος είναι

ένα ευρετικό εργαλείο, το οποίο διευκολύνει την οικοδόμηση των υποθέσεων μέσω της σύγκρισης, την οποία προκαλεί.

Θετικά, ο ιδεότυπος είναι μία διανοητική κατασκευή. Οικοδομείται μέσα από την απομόνωση της ουσίας των πιο χαρακτηριστικών δεδομένων του υπό μελέτη φαινομένου. Τα χαρακτηριστικά αυτά παρουσιάζονται κατά τρόπο υπερβολικό και είναι τονισμένα μονόπλευρα, είναι «τραβηγμένα», θα λέγαμε, στο λογικό τους άκρο. Με άλλα λόγια, έχουν υποστεί διύλιση, συνεπώς έχουν αποσταχτεί, αποκαθαρθεί και συμπυκνωθεί ώστε να αναδειχτεί η ουσία τους, αυτό που τα χαρακτηρίζει. Στη συνέχεια, ένα προς ένα τα στηριγμένα στην εμπειρική πραγματικότητα, αλλά πλέον μη ρεαλιστικά (ακριβώς επειδή είναι επιλεκτικά τονισμένα) χαρακτηριστικά συντίθενται.⁸

Συγκρινόμενη με αυτό που πραγματικά υφίσταται, αυτή η ανασύνθεση, δηλαδή ο ιδεότυπος, χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη εσωτερική συνοχή απ' όση θα εμφανίσει ποτέ στην πραγματικότητα το υπό μελέτη φαινόμενο. Είναι ίσως εμφανές ότι ο ιδεότυπος αποτελεί βασικό εργαλείο για τη διεξαγωγή της σύγκρισης. Όταν λοιπόν κατασκευαστεί, λειτουργεί ως ένα είδους μέτρο απέναντι στο οποίο τίθενται προς σύγκριση οι συναφείς εμπειρικές περιπτώσεις, ώστε να υπολογιστεί η απόσταση που τις χωρίζει, οι ομοιότητες ή οι παρεκκλίσεις σε σχέση με αυτόν. Ακριβώς μέσα από τη σύγκριση το διανοητικό επινόημα του ιδεότυπου χρησιμεύει για να μετρηθούν, να διευκρινιστούν και να κατανοηθούν οι πιο σημαντικές όψεις της εμπειρικής πραγματικότητας, δηλαδή αυτού που πραγματικά υπάρχει (Freund, όπως αναφέρεται στο Coser, 1977, σ. 224).

Είναι εύλογο, όταν κατ' αυτό τον τρόπο αναλύουμε την εμπειρική πραγματικότητα, ότι είναι δυνατή η διακρίβωση της ύπαρξης αιτιωδών σχέσεων μεταξύ των στοιχείων που την αποτελούν. Βέβαια, αυτή η άποψη δεν είναι αποδεκτή απ' όλους. Χαρακτηριστικά, ο κατά τα άλλα χαρακτηριζόμενος νεο-βεμπεριανός F. Parkin υποστηρίζει πως το όλο σχήμα του ιδεότυπου εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο αυτός έχει, σε κάθε περίπτωση, κατασκευαστεί. Οπότε, ρωτά πώς διασφαλιζόμαστε ότι οι αποκλίσεις που θα παρατηρήσουμε από την πραγματικότητα δεν προκλήθηκαν από τον πιθανώς πρόχειρο τρόπο με τον οποίο αρχικά κατασκευάστηκε ο ιδεότυπος (Parkin, 1982, σ. 30).

Παρ' όλο που αυτή η κριτική δεν μπορεί να απορριφθεί με ευκολία, η πρακτική που ο ίδιος ο Βέμπερ ακολούθησε ως προς την κατασκευή ιδεότυπων μας παρέχει μία απάντηση, αν και όχι ολόπλευρα ικανοποιητική.⁹ Ο Βέμπερ, ύστερα από πολυάριθμους πειραματισμούς, διατύπωνε τους ιδεότυπους, τους οποίους στη συνέχεια χρησιμοποιούσε ευρετικά ώστε να διατυπωθούν υποθέσεις, όπως στη περίπτωση του καλβινιστικού «πνεύματος» ή της γραφειοκρατίας (στην οποία θα αναφερθώ στη συνέχεια) (Kalenberg, 1989, σ. 893-4). Εξάλλου, με τον τρόπο που διατυπώνει τις προτάσεις του συνεχώς διατυμπανίζει ότι η αιτιότητα την οποία διαπιστώνει δεν έχει έναν απόλυτο χαρακτήρα: στην καλύτερη περίπτωση «αποτελούν κρίσεις για την πιθανότητα ότι τα πράγματα θα επαναληφθούν κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο» (Timasheff και Theodorson, 1997, σ. 267). Με άλλα λόγια, αποτελούν εγνωσμένες υψηλού βαθμού πιθανολογήσεις –αλλά πάντως πιθανολογήσεις–, αφού γνωρίζει πως η πολυπλοκότητα της κοινωνικής πραγματικότητας

καθιστά αδύνατη την ακριβή σύλληψή της, αυτό δε δηλώνεται ευθαρσώς και προς κάθε κατεύθυνση (βλ. και Coser, 1977, σ. 224-6).

Δραστηριότητα 5/Κεφάλαιο 1

Διαμορφώστε δύο αντιθετικούς ιδεότυπους και εξηγήστε πώς τους διαμορφώσατε (περίπου μία σελίδα). Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

1.2.2 Γραφειοκρατία

Ο Βέμπερ μελέτησε επισταμένως το κοινωνικό μόρφωμα της γραφειοκρατίας. Θεωρεί ότι η εξέλιξη της γραφειοκρατίας ακολουθεί πορεία παράλληλη με αυτή της ανέλιξης του σύγχρονου καπιταλισμού, παρ' όλο που οι δύο έννοιες ήταν –και παραμένουν– διακριτές. Αρχικά, αλλά και στη συνέχεια, οι γραφειοκρατίες αναπτύχθηκαν προκειμένου να εκπληρώσουν κατά τρόπο αποτελεσματικό έναν, σε κάθε περίπτωση, διαφορετικό αλλά συγκεκριμένο σκοπό. Διαμορφώθηκαν για την εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού: αρχικά για την οργάνωση της θρησκευτικής πίστης, την είσπραξη φόρων, τη διεξαγωγή του πολέμου κ.λπ. Η κάθε γραφειοκρατία προσανατολίζει την οργάνωση και τη δράση της στην επίτευξη των καθηκόντων τα οποία καταστατικά επιδιώκει να πραγματοποιήσει, προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς της. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η γραφειοκρατία ως μορφή οργάνωσης συνδέεται με τις διαδικασίες εξορθολογισμού και ουσιαστικά αποτελεί την επιτομή της.

Ο Βέμπερ, για να περιγράψει τα βασικά σημεία της γραφειοκρατίας, διαμόρφωσε τον ιδεότυπό της. Μάλιστα, η κλασική εφαρμογή του ιδεότυπου είναι αυτός της γραφειοκρατίας. Ο ιδεότυπος της γραφειοκρατίας περιλαμβάνει τα εξής βασικά χαρακτηριστικά:

(α) Υφίσταται μία σαφής ιεραρχία των θέσεων (των γραφείων), όπου οι κατώτερες ανώτερες θέσεις ελέγχουν όσους καταλαμβάνουν τις αμέσως κατώτερες.

(β) Η γραφειοκρατική οργάνωση προϋποθέτει εξειδικευμένους καταμερισμούς εργασίας. Τα εργασιακά καθήκοντα είναι διατυπωμένα με σαφήνεια (γραπτά) και κατά τρόπο απρόσωπο. Επίσης γραπτοί, απρόσωποι κανόνες ρυθμίζουν κατά ενιαίο τρόπο τη συμπεριφορά των μελών της γραφειοκρατικής οργάνωσης (τους αξιωματούχους της, δηλαδή τα μέλη της γραφειοκρατικής οργάνωσης).

(γ) Υπάρχει αυστηρός διαχωρισμός μεταξύ της εργασίας στο «γραφείο» και της ιδιωτικής-οικιακής σφαίρας.

(δ) Η στρατολόγηση νέων μελών της γραφειοκρατικής οργάνωσης πραγματοποιείται μέσω εξετάσεων. Οι αξιωματούχοι αμείβονται με μηνιαίο μισθό και είναι αποκλειστικής απασχόλησης.

(ε) Η κάθε θέση εργασίας και τα μέσα της εργασίας στα οποία ο εργαζόμενος αξιωματούχος έχει πρόσβαση και χρήση δεν αποτελούν ιδιοκτησία του.

(στ) Τα μέλη της γραφειοκρατίας, οι αξιωματούχοι, διαθέτουν την προσωπική

τους ελευθερία. Είναι όμως υποχρεωμένοι να επιτελούν τα απρόσωπα καθήκοντα της θέσης την οποία καταλαμβάνουν.

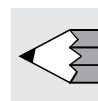
(ζ) Υφίσταται μία δομή «καριέρας». Οι προαγωγές πραγματοποιούνται με βάση την αρχαιότητα ή/και την κατοχή των κατάλληλων δεξιοτήτων στη βάση της κρίσης που θα διατυπώσουν οι ιεραρχικά ανώτεροι.

(η) Κυριαρχεί μία αφηρημένη αντίληψη του καθήκοντος, το οποίο μπορεί να προσλαμβάνεται ως «κάλεσμα» και επιδιώκεται η αποτελεσματικότητα.

Να υπενθυμίσω ότι ο ιδεότυπος αναφέρεται στη μονόπλευρη λογική διεύρυνση ορισμένων βασικών χαρακτηριστικών, τα οποία, ακριβώς επειδή επιδίωξη είναι να σχηματιστεί μία ομοιογενής εικόνα αυτού που προσβλέπουμε να εξετάσουμε, ηθελημένα μεγεθύνονται (Albrow, 1978, σ. 43-5, Timasheff και Theodorson, 1997, σ. 263).¹⁰

Δραστηριότητα 6/Κεφάλαιο 1

Αφού ολοκληρώσετε τη μελέτη της παραπάνω υποενότητας, σκεφτείτε πώς η λειτουργία ενός γραφειοκρατικού οργανισμού, του οποίου έχετε ιδία γνώση και τον οποίο χρησιμοποιείτε ως παράδειγμα, πλησιάζει ή αποκλίνει από τα χαρακτηριστικά του παραπάνω ιδεότυπου της γραφειοκρατίας. Ποια είναι εντέλει η χρησιμότητά του; Στην απάντησή σας να λάβετε υπόψη ότι ο αναγνώστης σας δεν γνωρίζει τίποτα για την περίπτωση στην οποία θα αναφερθείτε, οπότε θα πρέπει να τον ενημερώσετε σχετικά. Απαντήστε σε ένα κείμενο μιας σελίδας. Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

1.2.3 Εκλεκτική συγγένεια

Μία άλλη έννοια-εργαλείο την οποία χρησιμοποιεί ο Βέμπερ είναι η «εκλεκτική συγγένεια» (*Wahlverwandschaft*). Πρόκειται για μια έννοια την οποία δανείστηκε από την ομώνυμη νουβέλα του Γκαίτε.¹¹ Η εκλεκτική συγγένεια αφορά τη σχέση μεταξύ δύο φαινομένων. Τα φαινόμενα αυτά είναι πιθανόν, αλλά όχι απαραίτητο, να μεταβάλλονται ταυτόχρονα· εκλεκτική συγγένεια δεν σημαίνει απαραίτητα ταυτόχρονη μεταβολή. Το ακριβές της νόημα είναι κάπως θολό, γιατί, όπως έχει υποστηριχτεί, ο Βέμπερ δεν χρησιμοποίησε την έννοια αυτή με τον ίδιο πάντοτε τρόπο.¹² Πάντως υποδηλώνει μία σύγκλιση, ένα συντονισμό ανάμεσα σε δύο κοινωνικά φαινόμενα. Μεταξύ τους υφίσταται μία σχέση ενεργού κοινωνικής διαντίδρασης, η οποία τα οδηγεί να προσελκύουν, να επιλέγουν, να επηρεάζουν και ενισχύουν το ένα το άλλο κατά τρόπο αμοιβαίο.

Ο Βέμπερ, αλλά και άλλοι μετά απ' αυτόν, χρησιμοποιούν την έννοια της εκλεκτικής συγγένειας, όταν, ενώ παρατηρείται μία αντιστοιχία ή/και συνάφεια ανάμεσα σε δύο φαινόμενα ή δύο μεταβλητές, τόσο η σχέση αιτιότητας ανάμεσά τους (ποιο επηρεάζει το άλλο, με ποια σειρά) όσο και οι διασυνδέσεις τους δεν έχουν ακόμα διακριβωθεί και αποσαφηνιστεί με ακρίβεια και επάρκεια (Marshall, 1996, σ. 145). Αυτή η θολότητα, ως προς το ποιος παράγοντας αιτιωδώς επηρεάζει άλλον

ή άλλους, προκύπτει από την ίδια την πολυσύνθετη φύση των κοινωνικών φαινομένων και της δραστηριότητας των δρώντων προσώπων και ομάδων (οι δρώντες). Συχνά στη μελέτη του κοινωνικού κόσμου είναι αδύνατο να ξετυλιχτεί το κουβάρι των ταυτόχρονων διαντιδράσεων και των ατέρμονων αιτιωδών επηρεασμών, ώστε να διατυπωθούν σαφείς νόμοι (Lichtblau, 1995, σ. 193). Σε τέτοιες περιπτώσεις ο Βέμπερ εφαρμόζει την έννοια της εκλεκτικής συγγένειας.

Στην ΠΗ αναφέρεται η ύπαρξη εκλεκτικής συγγένειας ανάμεσα σε ορισμένες μορφές προτεσταντικής θρησκευτικής πίστης και ενός συγκεκριμένου τύπου πρακτικής νοοτροπίας και ηθικής. Συγκεκριμένα, εμφανίζεται μία συνήχιση ανάμεσα, από τη μία πλευρά, σε ορισμένες από τις ιδέες που εκφράζονται στην προτεσταντική διδασκαλία προς τους πιστούς και, από την άλλη πλευρά, στα συμπερόντα τα οποία εμμέσως εκφράζει η καπιταλιστική νοοτροπία και ηθική. Να υπογραμμιστεί ότι οι δρώντες δεν έχουν συνείδηση αυτής της σχέσης. Πάντως, οι επικριτές του Βέμπερ υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη σχέσης εκλεκτικής συγγένειας δεν σημαίνει ότι η προτεσταντική ηθική κατ' ουσία δημιούργησε –συνεπώς, έτσι και επεξηγεί– την ουσία της κοσμοαντίληψης του σύγχρονου καπιταλισμού. Ο λόγος είναι ότι δεν επαρκεί για να προσδιοριστούν επακριβώς τα αίτια του, όπως σημειώνει ο Gordon Marshall (1982, σ. 154).

Δραστηριότητα 7/Κεφάλαιο 1

Μελετήστε το άρθρο του M. Löwy (1989), στο Μέρος Β αυτού του τόμου, για να αντιληφθείτε την έννοια της εκλεκτικής συγγένειας. Επίσης, είναι χρήσιμο να ανατρέξετε (προαιρετικά) στον τόμο της Μ. Αντωνοπούλου (1988, σ. 240-2). Στη συνέχεια, εξηγήστε, με δικά σας λόγια, τι είναι η «εκλεκτική συγγένεια». Θυμηθείτε, για μεγαλύτερη σαφήνεια, να δώσετε ένα τουλάχιστον σχετικό παράδειγμα το οποίο θα πρέπει να επεξηγηθεί.

Η απάντησή σας δεν χρειάζεται να ξεπερνά τη μία σελίδα. Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

1.2.4 Το παράδοξο των μη αναμενόμενων (ή μη επιδιωκόμενων) αποτελεσμάτων της κοινωνικής δράσης

Όπως έχει ήδη διαφανεί, σύμφωνα με τον Βέμπερ η κοινωνική ζωή αποτελείται από σχέσεις οι οποίες διαμορφώνονται και συγκροτούνται σε ένα εξαιρετικά σύνθετο σύνολο πολλαπλών κοινωνικών επιδράσεων και αλληλεπιδράσεων. Σε αυτές τις κοινωνικές σχέσεις υπεισέρχεται η υποκειμενική αποτίμηση της κατάστασης κάθε δρώντος προσώπου ή κοινωνικής ομάδας. Στη συνέχεια, στη βάση και αυτής της αποτίμησης μορφώνεται η δική τους κοινωνική δράση, η οποία, με τη σειρά της, επιδρά στις κοινωνικές σχέσεις. Η διαπίστωση ότι οι δρώντες ερμηνεύουν τα μηνύματα που λαμβάνουν από τον περίγυρό τους και αναλόγως προσανατολίζουν την κοινωνική τους δράση, ότι η κοινωνική δράση έχει επιπτώσεις από την άποψη του νοήματος που της αποδίδεται από ενδιαφερομένους και μη, έχει

εξαιρετική σημασία. Η σημασία έγκειται στο γεγονός ότι με τη διαμόρφωση των κατάλληλων εργαλείων και μεθόδων, τα οποία είναι εν πολλοίς διαφορετικά από αυτά των θετικών επιστημών,¹³ είναι δυνατόν να κατανοήσει κάποιος (ο παρατηρητής) το νόημα που αποδίδουν οι άνθρωποι σε αυτά που πράττουν ακριβώς λόγω της δυνατότητάς τους να αντιληφθούν. Κατ' αυτόν, όμως, τον τρόπο μπορεί να κατακτηθεί από την κοινωνιολογία η έγκυρη και αξιόπιστη ανάλυση αυτού του νοήματος. Ευρύτερα, καθίστανται προσπελάσιμα τόσο η κοινωνική δράση των δρώντων όσο και οι κοινωνικές τους σχέσεις και τα φαινόμενα. Η κοινωνιολογία αυτή, η βεμπεριανή, ονομάζεται και «κατανοητική» κοινωνιολογία (*Verstehende*).¹⁴

Η αντίληψη για την πολυπαραγοντική επίδραση στη διαμόρφωση της εξαιρετικά σύνθετης ιδιοσυστασίας των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής δράσης αποτελεί διαπίστωση η οποία έχει συγκεκριμένες και εμφανείς επιπτώσεις στο έργο του Βέμπερ. Έτσι επιδρά, όπως είδαμε, στη μεθοδολογία του, η οποία διακρίνεται μάλλον από μία «προσεγγιστική προσέγγιση» (χαρακτηριστικά αναφέρεται σε πιθανότητες να συμβεί το Α ή το Β) παρά από τη διατύπωση αυστηρών ή άκαμπτων κανόνων ή νόμων (την ύπαρξη των οποίων καθόλου δεν αρνείται, αλλά θεωρεί εξαιρετικά δύσκολο, ακριβώς λόγω αυτής της συνθετότητας, να διατυπωθούν).

Μία πρακτική επενέργεια αυτής της κατάστασης η οποία επικρατεί στο κοινωνικό πεδίο αφορά το γεγονός ότι είναι εξαιρετικά συχνό το φαινόμενο να επιχειρούν οι δρώντες να επιφέρουν σε ένα ζήτημα μία μεταβολή. Όμως, ακριβώς λόγω της επενέργειας όχι μόνο της δράσης τους αλλά και πληθώρας άλλων παραγόντων, τους οποίους δεν έχουν λάβει υπόψη κατά τον σχεδιασμό των ενεργειών τους, το αποτέλεσμα της πράξης τους πολύ συχνά είναι διαφορετικό από το αναμενόμενο. Αυτό το ονομάζει «παράδοξο των μη αναμενόμενων (ή μη επιδιωκόμενων) αποτελεσμάτων της κοινωνικής δράσης».

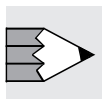
Το παράδοξο αυτό εμφανίζεται, ίσως με μεγαλύτερη συχνότητα ή θόρυβο, εκεί όπου η κοινωνική δράση δεν είναι αυστηρά ορθολογική, εκεί όπου το στοιχείο του υπολογισμού είναι μειωμένο, όπως στο κλασικό κοινωνιολογικό παράδειγμα που δεν είναι άλλο από την περίπτωση που αναλύεται στην *Προτεσταντική Ηθική*. Συνοπτικά, στο έργο αυτό το παράδοξο εκδηλώνεται με τον εξής τρόπο:

Η ενδυνάμωση της θρησκευτικής πίστης, που είναι αποτέλεσμα της Προτεσταντικής Μεταρρύθμισης, προκαλεί την εμφάνιση των καλβινιστικών δογμάτων του προκαθορισμού και ενδοκόσμιου ασκητισμού (αναλύονται περισσότερο στο κεφάλαιο 2 και βέβαια στο κυρίως κείμενο της *Προτεσταντικής Ηθικής*), τα οποία επιφέρουν, ως μη επιδιωκόμενο και μη αναμενόμενο αποτέλεσμα, τη δημιουργία ενός θρησκευτικού κλίματος στο πλαίσιο του οποίου αντιμετωπίζεται η εργασία, γενικότερα η επαγγελματική δραστηριότητα, ως αυτοσκοπός. Ταυτόχρονα, αντιμετωπίζεται ως ένδειξη θεϊκής επιλογής· συνθήκη η οποία διαμόρφωσε ιδιαίτερα ευνοϊκό περιβάλλον για την ενίσχυση της κεφαλαιακής συσσώρευσης και την ανάπτυξη του καπιταλισμού.

Είναι προφανές πως την ανάδειξη από τον Βέμπερ της επενέργειας του παράδοξου συνοδεύει μία λεπτή ειρωνεία. Ειρωνεία για όσους διατείνονται ότι ανακάλυψαν το *passpartout* της ερμηνείας των κοινωνικών φαινομένων. Για όσους νομί-

ζουν πως με ένα σύντομο και αβασάνιστο τρόπο μπορούν να διαγνώσουν ή και να παρέμβουν στην ουσία του υπό παρατήρηση κοινωνικού φαινομένου. Εδώ ο Βέμπερ έχει κατά νου ορισμένες εκδοχές του λεγόμενου «χυδαίου Μαρξισμού», εν πολλοίς κυρίαρχες την εποχή του στη Γερμανία, χωρίς όμως να εξαντλείται σε αυτές. Εξίσου εχθρικός είναι απέναντι σε ορισμένες ιδεαλιστικές αντιλήψεις, για τις οποίες οι υλικοί παράγοντες, οικονομικοί ή άλλοι, αποτελούν επιφανόμενα κάποιων ιδεών που κινούν τα κοινωνικά πράγματα. Είναι, λοιπόν, σαν η κοινωνική πραγματικότητα να εκδικείται όσους έχουν την ψευδαίσθηση ότι κατέχουν το «μυστικό» της.

Όμως αν υπογραμμίσουμε πως το παράδοξο των μη αναμενόμενων αποτελεσμάτων της κοινωνικής δράσης δεν απουσιάζει ακόμα και όταν η κοινωνική δράση είναι προσανατολισμένη με σαφήνεια και καθαρότητα στην εκπλήρωση ενός συγκεκριμένου σκοπού. Δεν απουσιάζει ακριβώς επειδή είναι πρακτικά αδύνατο σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση να προσδιοριστούν με ακρίβεια όλες οι συνιστώσες της διαμόρφωσης και μεταβολής του συγκεκριμένου φαινομένου.

Δραστηριότητα 8/Κεφάλαιο 1

Παρουσιάστε ένα παράδειγμα από τη δημόσια ζωή (συνεπώς ευρύτερα γνωστό) εμφάνισης του παραδόξου των μη αναμενόμενων (ή μη επιδιωκόμενων) αποτελεσμάτων της κοινωνικής δράσης. Εξηγήστε κατά ποια έννοια το συγκεκριμένο παράδειγμα αποτελεί εκδήλωση του παραδόξου (περίπου 300 λέξεις). Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Ενότητα 1.3

ΤΥΠΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗΣ – ΕΞΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

1.3.1 Τύποι κοινωνικής συμπεριφοράς και δράσης

Στην ενότητα αυτή επιδιώκεται να δοθούν συμπληρωματικές πληροφορίες για το εννοιολογικό πλαίσιο στο οποίο κινείται ο Βέμπερ προκειμένου να διευκολυνθεί η κατανόηση του κειμένου της *Προτεσταντικής Ηθικής*.

Ο Βέμπερ διακρίνει τέσσερις τύπους κοινωνικής συμπεριφοράς και δράσης: *ορθολογική ως προς την αξία (Wertrational)*, *ορθολογική ως προς τον σκοπό ή εργαλειακή δράση (Zweckrational)*, *συναίσθηματική* (συγκινησιακή, δηλαδή κοινωνική δράση καθοριζόμενη από το συναίσθημα) και *παραδοσιακή* (καθοριζόμενη από τη βαθιά ριζωμένη παράδοση αλλά και τη συνήθεια) (Βέμπερ, 1997β, σ. 77-82, Jary and Jary, 1995, σ. 700-1). Από αυτούς, οι δύο πρώτοι έχουν μεγαλύτερη σημασία για το αντικείμενό μας, καθώς αποτελούν σαφείς τύπους ή αλλιώς είδη ορθολογικής δράσης. Αντίθετα, οι δύο τελευταίοι βρίσκονται στα όρια αυτού που ο Βέμπερ θα θεωρούσε κοινωνική δράση (Mann, 1983, σ. 322). Ακόμα, να σημειώσω πως ο συγγραφέας της *ΠΗ* δέχεται και την ύπαρξη «μεικτών τύπων» οι οποίοι διαθέτουν χαρακτηριστικά περισσότερων του ενός από τους προαναφερθέντες τύπους κοινωνικής δράσης.

Ο πρώτος τύπος, ο «ορθολογικός ως προς τις αξίες» (*Wertrational*), αποτελεί τρόπο κοινωνικής δράσης ο οποίος προϋποθέτει την ύπαρξη συνειδητής πίστης από πλευράς των κοινωνικά ενεργούντων ή, αλλιώς, των δρώντων προσώπων ή κοινωνικών ομάδων: συνειδητή πίστη ότι η πράξη η οποία επιτελείται πραγματώνει μία αξία, όποια κι αν είναι αυτή, η οποία είναι ενδογενής σε ένα συγκεκριμένο τρόπο δράσης (Brubaker, 1987, σ. 51).

Με τα λόγια του ίδιου του Βέμπερ: «Καθαρά ορθολογικά κατά την αξία πράττει όποιος, χωρίς να υπολογίζει τις συνέπειες τις οποίες μπορεί να προβλέψει, πράττει σύμφωνα με αυτό που του επιτάσσει η πεποίθησή του περί καθήκοντος, αξιοπρέπειας, ομορφιάς, θρησκευτικού χρέους, ευσέβειας ή περί της σπουδαιότητας ενός “πράγματος”, αδιάφορο ποίου είδους» (Βέμπερ, 1997β, σ. 79).

Η αξία, η πραγματοποίηση της οποίας επιδιώκεται μέσα από τον συγκεκριμένο τρόπο δράσης, προσεγγίζεται από τους δρώντες με τρόπο συστηματικό και προγραμματισμένο (Αντωνοπούλου, 1988, σ. 223) – από αυτή την άποψη, κατά τρόπο ορθολογικό. Υπολογίζονται τα κατάλληλα μέσα τα οποία θα χρησιμοποιηθούν για να επιφέρουν την πραγματοποίηση του επιθυμητού σκοπού, συνυπολογιζόμενων και των αντιδράσεων που μπορεί να εμφανιστούν και των επιπτώσεων που πιθανώς αυτές θα έχουν.¹⁵

Σε ορισμένες περιπτώσεις ο Βέμπερ δίνει και μία άλλη χροιά στην ορθολογική ως προς τις αξίες προσανατολισμένη δράση, καθώς την αντιδιαστέλλει με την ορθολογική ως προς τον σκοπό δράση, στην οποία αναφέρομαι παρακάτω. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η ορθολογικότητα ως προς τις αξίες αναφέρεται στην ορθολογικότητα των ίδιων των σκοπών, καθώς και άλλων αξιών· επίσης, στην ορθολογικότητα των δράσεων στις σχέσεις τους προς κάποια αξία (Weber, 1947, σ. 115, 337).

Ως *ορθολογική ως προς τον σκοπό* ή *εργαλειακή πράξη/δράση (Zweckrational)*, η οποία είναι και αυτή μια ιδεοτυπική κατασκευή, ο Βέμπερ αντιλαμβάνεται την πράξη η οποία, για να επιτύχει τον επιδιωκόμενο σκοπό, αξιολογεί, επιλέγει και χρησιμοποιεί τα κατάλληλα προς τούτο μέσα. Η ορθολογική πράξη ή, ευρύτερα, δράση, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο χαρακτηρίζεται ορθολογική ως προς τον σκοπό. Διότι επιδιώκει μέσα από τον υπολογισμό και την εκτίμηση της κατάστασης την επιλογή των πλέον κατάλληλων μέσων, καθώς και την αποτελεσματική τους χρήση για την επίτευξη του σκοπού· είναι δε σταθερά προσανατολισμένη στον σκοπό, είναι πράξη «στοχοπροσηλωμένη». Η δράση επιδιώκει τη δημιουργία επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων. Έκφραση της ορθολογικής πράξης είναι η εργαλειακή ορθολογικότητα, που καθημερινά χρησιμοποιείται από όλους μας για την επίλυση διάφορων ζητημάτων, δηλαδή η στάση που επιβάλλει στα δρώντα πρόσωπα ή ομάδες τη λήψη πολύ συγκεκριμένων μέτρων ή ενεργειών (μέσων), προκειμένου να επιτευχθεί ο συγκεκριμένος επιδιωκόμενος σκοπός. Σε καθαρή μορφή η αποκορύφωση της ορθολογικής προς τον σκοπό δράσης εμφανίζεται στις οικονομικού χαρακτήρα δόσοληψίες (Brubaker, 1987, σ. 52-60).

Όμως, τίποτα δεν υπάρχει που να αποτιμά την ορθολογικότητα των επιδιωκόμενων σκοπών, η οποία στην περίπτωση αυτή χαρακτηρίζεται «τυπική». Κατ' αυτή την έννοια δεν υπάρχει κάτι που κατά τρόπο αυτόματο να συνδέει την ορθολογική ως προς τον σκοπό ή εργαλειακή δράση με την πρόοδο, με το καλό και το θετικό. Αν επιδιώκει κάποιος, όπως ο Χίτλερ, να εξοντώσει τους αντιπάλους του, τότε μπορεί να το πράξει κατά τρόπο ορθολογικό. Λόγου χάρη, με τη δημιουργία και λειτουργία στρατοπέδων καταναγκαστικής εργασίας, όπου απομυζώνται παντοειδώς οι κρατούμενοι (και έτσι «ορθολογικά» μειώνεται το κόστος του εγχειρήματος), οι οποίοι τελικά θα οδηγηθούν στους θαλάμους αερίων, όπου η εξόντωση πραγματοποιείται με κυάνιο το οποίο οι διοικούντες των στρατοπέδων θα προμηθεύονται με μειοδοτικό διαγωνισμό. Με άλλα λόγια, κατά τρόπο «λειτουργικό» όχι μόνο ως προς τον αρχικό σκοπό αλλά και από την άποψη της ελαχιστοποίησης των εξόδων (!). Δηλαδή, κατά τρόπο χρήσιμο και κατάλληλο για την εκπλήρωση του σκοπού, ορθολογικό. Εν τω μεταξύ, σε ένα τέτοιο λειτουργιστικό πλαίσιο, ο σκοπός καθαντός τίθεται στο απυρόβλητο, καθώς βρίσκεται πέραν οποιασδήποτε αξιολόγησης.

Είναι αυτή η εκδοχή του ορθολογισμού που ουσιαστικά ταυτίζεται με τον ανορθολογισμό, με την «ηθική ανορθολογικότητα του κόσμου», την οποία ο Βέμπερ απευχόταν, αλλά ανέμενε ότι θα επικρατήσει. Σήμερα, ορισμένοι βλέπουν να πραγματώνεται με τη διεύρυνση της επιρροής της στενά εννοούμενης τεχνοκρατικής σκέψης. Έτσι, π.χ., εκφράζεται στην πραγματοποιούμενη οικολογική υποβάθμιση με αντίτιμο την οικονομική ανάπτυξη· στην πυρηνική απειλή με αντάλλαγμα την πολιτικο-στρατιωτική ισχύ.

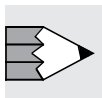
1.3.2 Εξορθολογισμός

Γενικά, ο Βέμπερ θεωρούσε ότι υπάρχει μία κίνηση που χαρακτηρίζει την κοινωνική συμπεριφορά στην ιστορική πορεία. Η κίνηση είναι από την κοινωνική δράση η οποία κινείται κατά τρόπο αυθόρμητο, από το συναίσθημα (ή συγκινησιακή-συναίσθηματική πράξη/δράση [Αντωνοπούλου, 1988, σ. 223]), από την παραδοσιακή δράση (η οποία προσανατολίζεται από τις ήδη υφιστάμενες κοινωνικές αξίες και τρόπους ενέργειας), προς την ορθολογική ως προς τις αξίες δράση και ιδιαίτερα προς την ορθολογική ως προς τον σκοπό πράξη/δράση. Θεωρούσε ότι ενυπάρχει στην ιστορία μία κίνηση προς τον εξορθολογισμό της κοινωνικής ζωής. Μία πορεία εξορθολογισμού η οποία τη διαπερνά σαν κόκκινη κλωστή, για να γίνει κατά τους τελευταίους δύο τρεις αιώνες ο κυρίαρχος τρόπος λειτουργίας των κοινωνιών, αρχικά των ευρωπαϊκών και στη συνέχεια όλου του κόσμου. Ο εξορθολογισμός αποτελεί πλέον τον κανόνα –ή αλλιώς τη νόρμα– που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη εποχή, ευρύτερα γνωστή και ως εποχή της νεωτερικότητας.

Η έννοια του εξορθολογισμού, της πορείας προς τον εξορθολογισμό, αποτελεί τη θεμελιακή κατηγορία-κλειδί του Βέμπερ για την ανάλυση του σύγχρονου καπιταλισμού. Μιλώντας για εξορθολογισμό και πορεία προς τον εξορθολογισμό, ο συγγραφέας αναφέρεται σε σειρά βασικών διεργασιών μέσω των οποίων οι διάφορες όψεις της κοινωνικής δράσης, καθίστανται μετρήσιμες, επιδέχονται υπολογισμό, γίνονται προβλέψιμες και τελικά ελέγξιμες.

Κατά τον A. Giddens, με τον όρο «εξορθολογισμός» ο Βέμπερ αναφέρεται συνολικά στην ανάπτυξη της επιστήμης, της σύγχρονης τεχνολογίας και της γραφειοκρατίας. Αναφέρεται στην οργάνωση της κοινωνικής και οικονομικής ζωής με βάση τις αρχές της αποτελεσματικότητας και στη βάση των τεχνικών γνώσεων. Ο εξορθολογισμός είναι αντιληπτός ως διαδικασία διά της οποίας τρόποι ακριβούς υπολογισμού και οργάνωσης, οι οποίοι περιλαμβάνουν αφηρημένους κανόνες και διαδικασίες, ολοένα και περισσότερο κυριαρχούν στον κοινωνικό κόσμο (Giddens, 1997, σ. 574, 594· βλ. σχετικά και Andreski, 1984, σ. 60-61). Στον αντίποδά της παρατηρείται η παράλληλη διαδικασία συρρίκνωσης της επιρροής της θρησκείας στην καθημερινή ζωή αλλά και στους θεσμούς, η οποία είναι γνωστή ως *εκκοσμίκευση*. Ουσιαστικά, ο εξορθολογισμός αναφέρεται στην αυξανόμενη στον σύγχρονο κόσμο κυριαρχία του ανθρώπου όχι μόνο στο φυσικό αλλά και στο κοινωνικό περιβάλλον. Η αρχή έχει ήδη γίνει με την κυριαρχία εκείνων των (κατά βάση μονοθεϊστικών) θρησκευτικών που στηρίζονται στον γραπτό λόγο, στο «βιβλίο» και τον σταδιακό περιορισμό του αρχικού «χαρίσματος» των θρησκευτικών ηγετών.¹⁶

Μια επιβεβαίωση των παραπάνω μπορεί να βρει κάποιος στις σελίδες 22-23 της «Εισαγωγής», καθώς και στο κυρίως κείμενο της ΠΗ, όπου αναδεικνύεται ο σταδιακός εξορθολογισμός της θρησκευτικής ζωής. Αυτός ο εξορθολογισμός συντελείται εκ παραλλήλου με την απομάγευση του κόσμου, που ταυτόχρονα αποτελεί τόσο διαδικασία εκλογίκευσης όσο και εκκοσμίκευσής του.¹⁷

Δραστηριότητα 9/Κεφάλαιο 1

Έχει υποστηριχτεί ότι «καπιταλισμός συν επιστήμη συν γραφειοκρατία ισούται με τον ορθολογισμό». Πώς αντιδράτε απέναντι σ' αυτό τον ισχυρισμό;

Καταγράψτε τις απόψεις σας σε ένα κείμενο 500-600 λέξεων. Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Σύνοψη

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε το πλαίσιο και ορισμένες βασικές έννοιες του βεμπεριανού «οπλοστασίου», τα οποία θίγονται στην «Εισαγωγή» της *ΠΗ*. Κατ' αυτό τον τρόπο θα διευκολυνθείτε στην κατανόηση και μελέτη του κυρίως κειμένου του. Ειδικότερα μας απασχόλησαν τα εξής:

- Η επιδίωξη του Βέμπερ να αναδείξει αυτό το οποίο διαφοροποιεί τα τεκταινόμενα στον ευρωπαϊκό χώρο από τα τεκταινόμενα σε άλλα σημεία του πλανήτη, σε τομείς όπως είναι η επιστήμη, η εκπαίδευση, η μουσική κ.ο.κ. Επιχειρεί, λοιπόν, να εντοπίσει την τομή που επέτρεψε την ανάπτυξη του σύγχρονου καπιταλισμού, και αυτό είναι η ανάδυση του έλλογου στοιχείου.
- Ο εντοπισμός των διαφορετικών χαρακτηριστικών που σε σχέση με άλλες μορφές καπιταλισμού διακρίνουν τον σύγχρονο (δυτικό) καπιταλισμό και ο εντοπισμός της πληθώρας των παραγόντων που είναι απαραίτητοι για την εμφάνισή του.
- Τα χαρακτηριστικά της δυτικής πόλης μέσα στην οποία, ενδεικτικά, εμπεδώνεται η απομάγευση του κόσμου, προάγονται οι συμβάσεις, ενισχύονται οι εμπορικές αλλά και οι μεταποιητικές δραστηριότητες και η οποία αποτελεί τη μήτρα από την οποία προβάλλει ο σύγχρονος καπιταλισμός.
- Η διαμόρφωση μορφών δικαίου στη Δύση, οι οποίες, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε αλλού, παρείχαν ένα σταθερό πλαίσιο μειώνοντας ταυτόχρονα τον παράγοντα της επιχειρηματικής αβεβαιότητας.
- Η διασαφήνιση βασικών μεθοδολογικών εργαλείων και εννοιών του Βέμπερ, όπως ο ιδεότυπος, η γραφειοκρατία, η εκλεκτική συγγένεια και το παράδοξο των μη αναμενόμενων αποτελεσμάτων.
- Οι τέσσερις τύποι της κοινωνικής συμπεριφοράς και δράσης, ιδιαίτερα ο ορθολογισμός ως προς τις αξίες και ο ορθολογισμός ως προς τον σκοπό, καθώς και η διασύνδεσή τους με αυτό που ο Βέμπερ χαρακτήριζε πορεία εξορθολογισμού και ταυτόχρονα εκκοσμίκευσης.

Σημειώσεις

¹ Δύο είναι οι διαθέσιμες στην ελληνική μεταφράσεις της *ΠΗ*: α) η μετάφραση του Μ.Γ. Κυπραίου (εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997α) και β) η μετάφραση του Δ. Κούρτοβικ (εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1978). Οι αναφορές στο παρόν κείμενο προέρχονται από την πρώτη από τις αναφερόμενες μεταφράσεις.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι και οι δύο μεταφράσεις είναι αξιόλογες. Αυτό το οποίο οδήγησε στην επιλογή της πρώτης ήταν το γεγονός ότι η δεύτερη χρησιμοποιεί έναν τρόπο γραφής που, καθώς παρεκκλίνει σημαντικά από τα καθιερωμένα, επιβαρύνει αναίτια τους φοιτητές, λ.χ. δίνεται «πνέβμα» αντί «πνεύμα», «έρεβνα» αντί «έρευνα», «άλων» αντί «άλλων». Όμως, είναι αλήθεια ότι η μετάφραση η οποία επιλέχθηκε παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα, κυρίως στην απόδοση ή μη μετάφραση ορισμένων όρων και φράσεων. Για παράδειγμα, όροι όπως «τρανσιοναλισμός» ή «ντιλετατισμός» δεν είναι χρηστικοί (σημαίνουν, αντίστοιχα, «παραδοσιοκρατία» και «ερασιτεχνισμός»), ενώ άλλοι όπως «kommenda» (μορφή εμπορικής εταιρείας) παραμένουν αμετάφραστοι-αδιευκρίνιστοι. Με δεδομένες αυτές τις υπαρκτές δυσκολίες, θα ήθελα να συστήσω, εφόσον σας είναι δυνατόν, να ανατρέξετε και στη δεύτερη μετάφραση η οποία, από την άποψη της καθαρότητας της απόδοσης και των διευκρινίσεων τις οποίες παρέχει, διαθέτει ορισμένα πλεονεκτήματα.

Ακόμα, ως προς τη μετάφραση, ενδιαφέρον έχουν οι παρατηρήσεις του Μ. Löwy (βλ. το αντίστοιχο Παράλληλο Κείμενο στο Μέρος Β αυτού του τόμου) για την ποιότητα της αγγλικής μετάφρασης. Θεωρεί λοιπόν ότι ο μεταφραστής της από τη γερμανική και κορυφαίος κοινωνιολόγος T. Parsons αποδίδει ορισμένους όρους κατά τρόπο που στη συνέχεια οδήγησαν σε εσφαλμένη ερμηνεία των απόψεων του Βέμπερ. Θα είχε ενδιαφέρον, αργότερα, όταν θα έχετε καταρχήν μελετήσει την *ΠΗ*, να επανέλθετε στο σχετικό εδάφιο που αναφέρει ο Μ. Löwy, για να δείτε αν τα σχόλιά του ισχύουν και για την ελληνική απόδοση του συγκεκριμένου αποσπάσματος.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο ίδιος ο Βέμπερ θεωρούσε πως για την ολοκληρωμένη κατανόηση του έργου του *ΠΗ* είναι απαραίτητο να μελετηθεί από κοινού το δοκίμιό του «Οι Προτεσταντικές Σέχτες και το Πνεύμα του Καπιταλισμού» («Die Protestantische Sekten und der Geist der Kapitalismus»). Μάλιστα, στη γερμανική έκδοση το δοκίμιο αυτό συνοδεύει την *ΠΗ*. Όμως, ατυχώς, ο μεταφραστής της *ΠΗ* στην αγγλική δεν το περιέλαβε στη μετάφρασή του, όπως σημειώνει ο έμπειρος μελετητής του βεμπεριανού έργου E. Fischhoff (1944, σ. 52-54). Αυτό μας ενδιαφέρει γιατί το κείμενο αυτό επίσης δεν εμφανίζεται στις μεταφράσεις της *ΠΗ* στα ελληνικά, οι οποίες έλαβαν υπόψη τους τη μετάφραση του Parsons.

Όσον αφορά τις εκτεταμένες σημειώσεις οι οποίες καταλαμβάνουν μεγάλο τμήμα (115 από τις συνολικά 275 σελίδες) του κειμένου της *ΠΗ*, είναι απαραίτητο κατά τη μελέτη σας να τις λάβετε υπόψη. Χρησιμεύουν για τη διευκρίνιση, ενίσχυση και τεκμηρίωση των απόψεων που εκφράζονται στο κυρίως κείμενο. Όμως, ορισμένες από αυτές έχουν εξειδικευμένο χαρακτήρα, λ.χ. αναφέρονται λεπτομερώς σε ιδιομορφίες ορισμένων προτεσταντικών εκκλησιών. Σ' αυτές τις περιπτώσεις δεν θα είναι απαραίτητη η συστηματική μελέτη τους.

² Σήμερα, η έννοια της «Δύσης» έχει επεκταθεί. Περιλαμβάνει τον αναπτυσσόμενο καπιταλιστικό κόσμο, τους θεσμούς του, την κοινωνική και οικονομική οργάνωσή του, καθώς και την κουλτούρα του. Η επέκταση αυτή από πολλούς θεωρείται απόδειξη της επιτυχίας του συστήματος που την ορίζει.

³ Η συντεχνιακή οργάνωση περιλαμβάνει μία κάθετη, δηλαδή διαταξική, μορφή οργάνωσης όπου συνδέονται οι ιδιοκτήτες έμποροι ή μάστορες, οι τεχνίτες και υπάλληλοι και οι μαθητευόμενοι σε μία τέχνη (π.χ. ξυλουργοί) ή σε έναν εμπορικό κλάδο (π.χ. έμποροι μάλλινων ειδών) και από κοινού διαδραματίζουν έναν κοινωνικό και οικονομικό ρόλο. Η διοίκηση της συντεχνίας είναι στα χέρια των ιεραρχικά ανώτερων μαστόρων, οι οποίοι

και καθορίζουν πώς θα κατασκευαστεί το προϊόν (τη διαδικασία της παραγωγής) και τα υλικά που θα περιέχει – πληροφορίες οι οποίες φυλάσσονται ως επτασφράγιστο επαγγελματικό μυστικό και συχνά περιβάλλονται από μαγικοθρησκευτικές τελετές μήησης στη συντεχνία και στο επάγγελμα. Ακόμα, η συντεχνία ελέγχει τις τιμές, την ποιότητα, τον χρόνο κατασκευής και εργασίας, τον όγκο των προϊόντων που θα διατεθούν, ουσιαστικά όλα όσα θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι άπτονται του αντικειμένου της. Παράλληλα, μέσω της συντεχνίας αποκτούν τα μέλη της κοινωνικό και πολιτικό πρόσωπο στα πράγματα της μεσαιωνικής πόλης, καθώς οι συντεχνίες εκπροσωπούνται στα κοινά (βλ. Weber, στο Gerth και Mills, 1970, σ. 321-2).

⁴ Ο Βέμπερ δανείστηκε την έκφραση «η απομάγευση του κόσμου» από τον ποιητή Friedrich Schiller. Στα γερμανικά σημαίνει κάτι πιο ακριβές. Όπως σημειώνει ο D. MacRae, σημαίνει «να αποδιώχνεται η μαγεία από τα πράγματα» (1987, σ. 86-7). Στο δοκίμιό του για την επιστήμη ως επάγγελμα, ο Βέμπερ συνδέει την απομάγευση του κόσμου με τις διαδικασίες του εξορθολογισμού και της «αναζήτησης του λογικού περιεχομένου», ενώ θεωρεί πως το φαινόμενο αυτό χαρακτηρίζει «τη μοίρα του καιρού μας» (Weber, στο Gerth και Mills, 1970, σ. 155).

⁵ Η μαγεία ασχολείται με τον χειρισμό ή τον έλεγχο απρόσωπων δυνάμεων. Αυτό κατά κύριο λόγο γίνεται προς όφελος των άμεσων και συγκεκριμένων επιδιώξεων και σκοπών ενός ατόμου και, κατά βάση, αποτελεί ατομική παρά συλλογική δραστηριότητα. Η μαγεία περιλαμβάνει έναν εργαλειώδη προσανατολισμό προς το υπερφυσικό. Αντίθετα, η θρησκεία διαφοροποιείται από τη μαγεία λόγω του προσανατολισμού της προς υπερφυσικά όντα τα οποία ιδιοποιούνται ή λατρεύουν οι άνθρωποι με τρόπο συλλογικό, μέσα από μία κοινότητα (βλ. Roy Wallis, στο Mann, 1983, σ. 212, Τσαούσης, 1984, σ. 174). Η μαγεία έχει περιγραφεί ως «αυτή η επιστήμη και η τέχνη που επιφέρει μεταβολές σε αντιστοιχία με την επιθυμία» (A. Crowley, όπως αναφέρεται στο Roy Wallis, 1989, σ. 478-9). Με άλλα λόγια, η δοξασία ότι η σκέψη για κάτι επιθυμητό, ταυτιζόμενη με αυτό, πραγματοποιείται.

⁶ Με τον όρο «ορθολογισμός» ο Βέμπερ αντιλαμβάνεται την οργάνωση της κοινωνικής και οικονομικής ζωής σύμφωνα με τις αρχές της αποτελεσματικότητας. Η τελευταία εδράζεται στη χρήση τεχνικής γνώσης. Ευρύτερα, με τον όρο «ορθολογισμός» αντιλαμβάνεται την ανάπτυξη της επιστήμης, της τεχνολογίας και των μορφών οργάνωσης (βλ. Giddens, 1997, σ. 574· βλ. και παρακάτω).

⁷ Στην υπό συζήτηση περίπτωση, ο ορθολογισμός που επιδεικνύει ο καθής-δικαστής εντάσσεται στο είδος της κοινωνικής συμπεριφοράς και δράσης παραδοσιακού τύπου· βλ. και παρακάτω.

⁸ Κατά μία πεπαλαιωμένη ως προς τη γλώσσα που χρησιμοποιείται αλλά ακριβολόγο απόδοση, ο ιδεότυπος κατασκευάζεται «...με την μονομερή έξαρση ενός ή τινών απόψεων και με την σύνδεση ενός πλήθους φαινομένων, ατομικώς δεδομένων, άτινα είναι διάσπαρτα και εντοπισμένα, αλλού περισσότερον, αλλού ολιγώτερον, εις ωρισμένας δε περιπτώσεις και δεν υφίστανται καθ' ολοκληρίαν. Τα φαινόμενα ταύτα τακτοποιούνται συμφώνως προς τας μονομερώς επιλεγείσας απόψεις, διά ν' αποτελέσουν μίαν ενιαίαν διανοητικήν εικόνα. Η τοιαύτη διανοητική εικόν εις την εννοιολογικήν της καθαρότητα ουδέποτε ευρίσκεται εμπειρικώς εις την πραγματικότητα. Είναι μία ουτοπία» (Βέμπερ, 1972, τόμος 1, σ. 56-57, μτφρ. Α. Γρηγορογιάννης).

⁹ Ασκώντας κριτική, ο S. Andreski σημειώνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η χρήση του ιδεότυπου από τον ίδιο τον Βέμπερ απέχει από το μεθοδολογικό εργαλείο το οποίο διαμορφώνεται για ευρετικούς λόγους, όπως υποτίθεται ότι είναι. Ως παράδειγμα αναφέρει

την παράθεση στην *ΠΗ* των αποφθεγμάτων του Β. Φραγκλίνου (*ΠΗ*, σ. 41-44), τα οποία ο μεν Βέμπερ υπολαμβάνει ως τον ιδεότυπο του πνεύματος του καπιταλισμού, ο δε Andreski δείχνει ότι αποτελούν ένα πιθανώς ακραίο αλλά πάντως αδιαμφισβήτητο ιδεώδες του αυτοδημιούργητου επιχειρηματία, το οποίο υφίστατο πραγματικά στις πουριτανικές κοινότητες της Νέας Αγγλίας (1984, σ. 46-47).

¹⁰ Ο Βέμπερ αναπτύσσει τις απόψεις του για τη γραφειοκρατία στο ομότιτλο δοκίμιό του (Weber, στο Gerth και Mills, 1970, σ. 196-224). Το κείμενο προέρχεται από το έργο του *Οικονομία και Κοινωνία (Wirtschaft und Gesellschaft)*.

¹¹ Το βιβλίο του Γκαίτε φέρει τον τίτλο *Εκλεκτικές Συγγένειες*. Ο Γκαίτε με τη σειρά του δανείστηκε την έννοια αυτή από το έργο του Σουηδού Τ. Bergmann *De attractionibus electivis* (Buss, 1999, σ. 318). Έχει ενδιαφέρον ότι η έννοια της εκλεκτικής συγγένειας προέρχεται από τον προεπιστημονικό χώρο της αλχημείας (Lichtblau, 1995, σ. 193).

¹² Λόγου χάρη, ο Α. Buss (1999, σ. 318-9) σε πρόσφατο άρθρο του υποστηρίζει ότι διακρίνονται δύο εκδοχές της εκλεκτικής συγγένειας στο έργο του Βέμπερ. Η πρώτη αναφέρεται στη νοηματική επάρκεια ή, αλλιώς, στη συγγένεια στο επίπεδο του νοήματος, που μπορεί να χαρακτηρίζει τη σχέση ανάμεσα σε ορισμένες θρησκευτικές έννοιες και κίνητρα. Τη δεύτερη εκδοχή την εντοπίζει στην *ΠΗ*: αφενός αναγνωρίζεται η ύπαρξη αμοιβαίας επιρροής ανάμεσα σε δύο φαινόμενα, αφετέρου δεν αποκλείεται η ύπαρξη σχέσεων αιτιότητας. Προϋπόθεση, βέβαια, για τη δεύτερη εκδοχή είναι να είναι εφικτό να προσδιοριστεί η κατεύθυνση της αιτιότητας (ποιος παράγοντας προκαλεί μεταβολή σε ποιον) με την ιστορική έρευνα. Εδώ είναι προφανής η επιδίωξη του Βέμπερ να απορριφτεί ο επαγωγισμός, η απόδοση δηλαδή μονομερούς αιτιότητας σε έναν παράγοντα ή σε ένα αίτιο.

¹³ Έτσι, λόγου χάρη, αναπτύσσεται και χρησιμοποιείται από την κοινωνιολογία το εργαλείο-μέθοδος της συνέντευξης βάθους, ενώ απουσιάζει σχεδόν εξολοκλήρου το πείραμα το οποίο κυριαρχεί στις θετικές επιστήμες.

¹⁴ Οι έννοιες του «νοήματος» και της «κατανόησης»/«κατανοητικής» κοινωνιολογίας παρουσιάζονται στο Βέμπερ, 1997β, σ. 31-47.

¹⁵ Μπορείτε να ανατρέξετε στο ίδιο το κείμενο του Βέμπερ το οποίο αναφέρεται στις μορφές κοινωνικής δράσης/πράξης. Το κείμενο κυκλοφορεί στα ελληνικά (Βέμπερ, 1997β, σ. 77-82). Το αρχικό κείμενο προέρχεται από τον πρώτο τόμο του μνημειώδους έργου του Βέμπερ *Οικονομία και Κοινωνία*. Ορισμένα εδάφια παρατίθενται σε διαφορετική μετάφραση στο Χιωτάκης, 1994, σ. 52-53.

¹⁶ Με τον όρο «χάρισμα», όρο-δάνειο από τον Rudolf Sohm, ο Βέμπερ αναφερόταν στους αυτόκλητους ηγέτες, πολιτικούς, θρησκευτικούς ή άλλους, τους οποίους ακολουθούν όσοι για τους δικούς τους λόγους επιδιώκουν να ακολουθήσουν κάποιον. Τον ακολουθούν, και έτσι γίνεται ηγέτης, επειδή θεωρούν ότι διαθέτει κάποιες ιδιαίτερες αρετές ή/και ικανότητες. Μετά τον θάνατο του ηγέτη συνήθως ακολουθεί μία διαδικασία κωδικοποίησης της σκέψης και των ιδιοτήτων του χαρισματικού ηγέτη (Gerth και Mills, 1970, σ. 51-55).

¹⁷ Για μία ενδιαφέρουσα και πολυεπίπεδη κριτική της άποψης του Βέμπερ για τον εξορθολογισμό, τόσο ως έννοια όσο και ως προς τις εφαρμογές που έχει, μπορείτε να ανατρέξετε στο κείμενο του Andreski (1984, σ. 58-82).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Απαντήσεις σε Δραστηριότητες

Δραστηριότητα 2

Στην απάντησή σας ουσιαστικά θα πρέπει να αναφερθείτε σε εκείνους τους παράγοντες που ο Βέμπερ σημειώνει ότι διαδραμάτισαν ρόλο στην ανάπτυξη του καπιταλισμού δυτικού τύπου. Ενδεικτικά –και όχι αποκλειστικά– στους παράγοντες αυτούς θα πρέπει να περιλάβετε την επιδίωξη του συνεχώς ανανεούμενου κέρδους, την «απελευθέρωση» της εργασίας, της γης και του κεφαλαίου από τα φεουδαλικά δεσμά-περιορισμούς, την ορθολογική οργάνωση της καπιταλιστικής επιχείρησης, την ουσιαστική εκλογίκευση της οικονομικής ζωής και την άνοδο του υπολογιστικού στοιχείου κ.ά. Σημειώστε πως το σύντομο κείμενό σας πρέπει από άποψη λογική και πραγματολογική να είναι συγκροτημένο, καθώς και να απαντά στο ερώτημα συγκεκριμένα.

Δραστηριότητα 3

Για να απαντήσετε με πληρότητα στο ερώτημα θα πρέπει να σκεφτείτε, με βάση τα αναφερόμενα στην υποενότητα 1.1.2, ποια είναι η σημασία της δυτικής πόλης για το ξεδίπλωμα του καπιταλισμού. Στην απάντηση που θα δώσετε θα πρέπει να αναφερθείτε και στο γεγονός ότι η δυτική πόλη αποτέλεσε χώρο ανάπτυξης του εμπορίου και της μεταποιητικής παραγωγής, ο οποίος διέθετε ένα βαθμό αυτονομίας και αυτοδιοίκησης, δηλαδή οργάνωσης προσανατολισμένης ορθολογικά· ότι αποτέλεσε χώρο ανάπτυξης των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων στη βάση της σύμβασης. Παράλληλα, είναι αναγκαίο να καταδείξετε πώς τα ανωτέρω (τα οποία, άραγε, διαφέρουν από τα χαρακτηριστικά της μη δυτικής πόλης;) προωθούν τον σύγχρονο δυτικό καπιταλισμό.

Δραστηριότητα 4

Στην απάντησή σας θα πρέπει να διευκρινίσετε αν κάθε νομικό σύστημα διευκόλυνε, σύμφωνα με τον Βέμπερ, την ανάπτυξη του καπιταλισμού (και να αιτιολογήσετε την άποψή σας). Στη συνέχεια, θα πρέπει να σκιαγραφήσετε τα χαρακτηριστικά του δυτικού νομικού συστήματος, όπως παρουσιάζονται στην υποενότητα 1.1.3 και να δώσετε την τελική σας απάντηση συνδέοντάς τα με αυτό που προκύπτει ως «ανάγκη» για μία περισσότερο εύρυθμη λειτουργία της καπιταλιστικής επιχείρησης.

Δραστηριότητα 5

Προκειμένου να δώσετε τα δύο παραδείγματα των ιδεοτύπων είναι απαραίτητο να έχετε κατανοήσει σε βάθος τι είναι ο ιδεότυπος, ποια τα χαρακτηριστικά του και πώς κατασκευάζεται. Είναι συνεπώς αναγκαία η προσεκτική μελέτη της υποενότητας 1.2.1. Στη συνέχεια χρησιμοποιήστε τη φαντασία σας, αντλώντας στοιχεία από την καθημερινότητά σας ή από γεγονότα ή συμβάντα ευρύτερα γνωστά, προσέχοντας να εξηγήσετε με σαφήνεια και ρητά τη διαδικασία διαμόρφωσης των ιδεοτύπων σας.

Δραστηριότητα 6

Για να απαντήσετε στο ερώτημα, θα μελετήσετε πρώτα απ' όλα εκ νέου τις υποενότητες 1.2.1 και 1.2.2. Το ερώτημα σας καλεί να εντοπίσετε ένα πραγματικό παράδειγμα γραφειοκρατίας (η οποία δεν είναι άλλο από μία μορφή οργάνωσης), το οποίο θα αντλήσετε από την εμπειρία σας. Έτσι, λ.χ., παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει η τράπεζα με την οποία συναλλάσσεστε, η ΔΕΗ η οποία σας παρέχει και σας χρεώνει για το ηλεκτρικό ρεύμα, ένα σχολείο ή ένα νοσοκομείο ή η επιχείρηση στην οποία πιθανώς εργάζεστε. Στη συνέχεια, θα συγκρίνετε το παράδειγμά σας με τον ιδεότυπο της γραφειοκρατίας. Ενδιαφέρει εδώ ο προσδιορισμός τόσο των στοιχείων και χαρακτηριστικών που συγκλίνουν όσο και αυτών που αποκλίνουν, ώστε στηριγμένοι σε αυτά να μπορέσετε να καταλήξετε (στη βάση αυτού του ενός παραδείγματος) σε μία καταρχήν, δηλαδή προσωρινή, αποτίμηση της χρησιμότητας του αναλυτικού εργαλείου του ιδεότυπου για τη μελέτη της γραφειοκρατίας.

Δραστηριότητα 7

Η απάντησή σας θα στηριχτεί στη μελέτη της υποενότητας 1.2.3 και στα σχετικά αποσπάσματα από το κείμενο του M. Löwy. Ουσιαστικά σας ζητείται να παρουσιάσετε την έννοια της «εκλεκτικής συγγένειας». Αν ήμουν στη θέση σας, θα επιχειρούσα να περιγράψω την έννοια αυτή με δικά μου λόγια.

Βέβαια, το να αποδώσω κάτι «με δικά μου λόγια» είναι για πολλούς φοιτητές άσκηση εξαιρετικά δύσκολη, καθώς συχνά νιώθουν ότι αυτό το οποίο διάβασαν και το οποίο πιθανώς είναι καλοδιατυπωμένο και μεστό νοήματος δεν μπορούν να το προσεγγίσουν με τις περιορισμένες γνώσεις και δεξιότητές τους. Εξάλλου συχνά, τόσο οι φοιτητές όσο και πολλοί άλλοι νιώθουν «δέος» απέναντι στο τυπωμένο κείμενο. Ίσως αυτές τις δυσκολίες να μην είναι εφικτό να τις ξεπεράσει κανείς άμεσα. Πάντως, οτιδήποτε έχει συγγραφεί από ανθρώπους, δυνητικά τουλάχιστον, υπόκειται σε κριτική και έλεγχο, συμπεριλαμβανομένου και του δικού μας ελέγχου, και οπωσδήποτε είναι δυνατόν να αναδιατυπωθεί. Η γνώση των παραπάνω θα επιτρέψει στον φοιτητή να αρχίσει να τιθασεύει το όποιο δέος πιθανώς αισθάνεται και να υιοθετήσει μία πιο προσγειωμένη αντιμετώπιση των κειμένων.

Σε αυτή την κατεύθυνση, ο τρόπος που θα ακολουθούσα για να αποδώσω κάτι το οποίο έχει γραφεί από άλλο συγγραφέα είναι ο εξής: αφού μελετούσα τα σχετικά εδάφια, θα έκλεινα τα βιβλία και θα άρχιζα να γράφω/αποδίδω αυτό το οποίο μελέτησα. Όταν θα τελείωνα το γράψιμο, θα επέστρεφα στα κείμενα που μελέτησα για να ελέγξω αν απέδωσα την ουσία της έννοιας που με απασχολεί και, αν χρειαζόταν, θα έκανα τις αναγκαίες διορθώσεις. Τέλος, θα φρόντιζα να αναγνωρίσω και να αποδώσω την πατρότητα μιας ιδέας, έννοιας, επιχειρήματος, συλλογισμού κ.λπ. σ' αυτόν που την είχε διατυπώσει παραθέτοντας σχετική βιβλιογραφική παραπομπή.

Ακολουθώντας μία ανάλογη πρακτική νομίζω πως κάλλιστα μπορείτε να αποδώσετε με δικά σας λόγια την έννοια της εκλεκτικής συγγένειας και να τη διανθίσετε με ένα παράδειγμα που θα αντλήσετε από τις γνώσεις και την εμπειρία σας.

Δραστηριότητα 8

Το ερώτημα στηρίζεται στην κατανόηση της υποενότητας 1.2.4. Ακόμα, είναι απαραίτητο να θυμηθείτε πως το σχήμα του «παραδόξου» στηρίζεται σε μία αντιμετώπιση του κοινωνικού κόσμου ως εξαιρετικά σύνθετου και περίπλοκου· ενός κόσμου ο οποίος δημιουργείται και συνεχίζει να υπάρχει ως αποτέλεσμα της δράσης μυριάδων παραγόντων ατομικών και συλλογικών, και, πάντοτε κατά τον Βέμπερ, δεν είναι δυνατόν να αποδώσει κανείς προτεραιότητα σε ένα μόνο παράγοντα (ή σε μία μόνο κατηγορία παραγόντων).

Δραστηριότητα 9

Η ανακεφαλαιωτική αυτή ερώτηση σας καλεί να σχολιάσετε μία εξίσωση η οποία συγκροτείται από ορισμένες λέξεις-κλειδιά. Είναι λοιπόν προφανές πως θα πρέπει να ξεκινήσετε από αυτές, τις οποίες θα ορίσετε και με τις οποίες θα διαπλεχτείτε. Για να θεμελιώσετε την απάντησή σας θα ανατρέξετε στην ενότητα 1.3, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται –μάλιστα επιβάλλεται– ένα «κοίταγμα» σε όσα έχουν αναφερθεί για τα είδη του καπιταλισμού (κυρίως για τη σύγχρονη [δυτική] μορφή του) και για τη γραφειοκρατία (υποενότητες και 1.1.1 και 1.2.2 αντίστοιχα).

Σημειώστε ότι ο Βέμπερ, σε συμφωνία με τους λοιπούς «κλασικούς» της κοινωνιολογίας, υποστηρίζει πως η μετάβαση στη σύγχρονη, αστική, εκκοσμηκευμένη, φιλελεύθερη, δημοκρατική και καπιταλιστική μορφή οργάνωσης της κοινωνικής ζωής σημαίνει μία τομή με το παραδοσιακό, αγροτικό, θρησκευόμενο, ανελεύθερο, αυταρχικό, φεουδαλικό παρελθόν. Η ερώτηση ουσιαστικά σας καλεί να παρουσιάσετε/σχολιάσετε συγκεκριμένες πλευρές αυτής της τομής (με ιδιαίτερη αναφορά στο ζήτημα των μορφών δράσης και του ορθολογισμού) και, βέβαια, προς τούτο θα πρέπει να ανατρέξετε στα σχετικά εδάφια του εισαγωγικού κεφαλαίου της ΠΗ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αντωνοπούλου Μ.Ν., *Θεωρία και Ιδεολογία στη Σκέψη των Κλασικών της Κοινωνιολογίας*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1988.

Βέμπερ Μ., *Δοκίμια επί της Θεωρίας των Κοινωνικών Επιστημών*, μτφρ. Γρηγορογιάννης Α., τόμοι Α' και Β', εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα 1972.

Βέμπερ Μ., *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μτφρ. Κούροτοβικ Δ., εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1978.

Βέμπερ Μ., *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μτφρ. Κυπραίος Μ.Γ., εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1979α.

Βέμπερ Μ., *Βασικές Έννοιες Κοινωνιολογίας*, μτφρ. Κυπραίος Μ.Γ., εκδ. Κένταυρος, Αθήνα 1979β.

Βεργόπουλος Κ., *Εθνικισμός και Οικονομική Ανάπτυξη: Η Ελλάδα κατά τη Μεσοπολεμική Περίοδο*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1979.

Τάτσης Ν.Χ., *Max Weber: Ερμηνευτικά Κείμενα*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1988.

Τεργεξής Π., *Max Weber και το Φάντασμα του Μαοξ*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1988.

Τσαούσης Δ., *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1984.

Χιωτάκης Στ., *Για μία Κοινωνιολογία των Ελευθέρων Επαγγελματιών*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1994.

Ψυχοπαίδης Κ., *Ο Max Weber και η Κατασκευή Εννοιών στις Κοινωνικές Επιστήμες*, εκδ. Κένταυρος, Αθήνα 1993.

Giddens A., *Πολιτική Κοινωνιολογία στη Σκέψη του Max Weber*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993.

Timasheff N.S., Theodorson G.A., *Ιστορία των Κοινωνιολογικών Θεωριών*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Albrow M., *Bureaucracy*, Macmillan, London 1978.

Andreski S., *Max Weber's Insights and Errors*, Routledge and Kegan Paul, London 1984.

Baechler J., Hall J.A., Mann M. (επιμ.), *Europe and the Rise of Capitalism*, Basil Blackwell, Oxford 1989.

Brubaker R., *The Limits of Rationality: An essay on the social and moral thought of Max Weber*, Routledge, London 1987.

Buss A., «The Concept of Adequate Causation and Max Weber's Comparative Sociology of Religion», *British Journal of Sociology*, τόμος 50 (2), 1999, σ. 317-329.

Coser L., *Masters of Sociological Thought*, Harcourt, Brace, Jovanovich, San Diego 1977.

Fischhoff E., «The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism – The History of a

- Controversy», *Social Research*, τόμος 11, 1944, σ. 53-77.
- Gerth H.H., Mills Ch.W.**, *From Max Weber, Essays in Sociology*, Routledge and Kegan Paul, London 1970.
- Giddens A.**, *Sociology*, Polity Press, Cambridge ³1997.
- Jary D., Jary J.**, *Collins Dictionary of Sociology*, Harper Collins Publishers, Glasgow ²1995.
- Jones E.L.**, *The European Miracle: Environments, economies and geopolitics in the history of Europe an Asia*, Cambridge University Press, Cambridge 1987.
- Kalenberg S.**, «Max Weber», στο Kuper A., Kuper J., *The Social Science Encyclopedia*, Routledge, London 1989, σ. 892-6.
- Lehmann H., Roth G.** (επιμ.), *Weber's Protestant Ethic: Origins Evidence, Contexts*, Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Lichtblau K.**, «The Protestant Ethic versus the “New Ethic”», στο Lehmann H., Roth G. (επιμ.), *Weber's Protestant Ethic: Origins, Evidence, Contexts*, 1995, σ. 179-194.
- MacRae D.**, *Weber*, Fontana, London 1987.
- Mann M.**, *The Macmillan Student Encyclopedia of Sociology*, Macmillan, London 1983.
- Marshall G.**, *In Search of the Spirit of Capitalism*, Hutchinson, London 1982.
- Marshall G.** (επιμ.), *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*, Oxford University Press, Oxford 1996.
- Parkin F.**, *Max Weber*, Routledge, London 1982.
- Poggi G.**, *Calvinism and the Capitalist Spirit: Max Weber's «Protestant Ethic»*, Macmillan, London 1983.
- Swedberg R.**, *Max Weber and the Idea of Economic Sociology*, Princeton University Press, Princeton 1998.
- Wallis R.**, «Magic», στο Mann M., *Students' Dictionary of Sociology*, Macmillan, London 1983, σ. 212.
- Wallis R.**, «Magic», στο Kuper A., Kuper J., *The Social Science Encyclopedia*, Routledge, London 1989, σ. 478-9.
- Weber M.**, *The Theory of Social and Economic Organization*, μτφρ. Henderson και Parsons, New York 1947.
- Weber M.**, *Economy and Society*, Guenther R., Wittich C. (επιμ.), 2 τόμοι, University of California Press, Berkeley 1978.
- Wiley N.** (επιμ.), *The Marx-Weber Debate*, Sage Publications, Newbury Park 1987.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΜΕΛΕΤΗ

1. Τάτσης Ν.Χ., *Max Weber: Ερμηνευτικά Κείμενα*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1988.

Συλλογή δοκιμίων Ελλήνων κοινωνικών επιστημόνων και φιλοσόφων, οι οποίοι πραγματεύονται όψεις του έργου του Βέμπερ. Τα δοκίμια σχολιάζουν πλευρές της μεθοδολογίας και των φιλοσοφικών καταβολών της σκέψης του, τις βεμπεριανές απόψεις για τον ορθολογισμό, για την οργάνωση και την πολιτική του κοινωνιολογία. Ο μικρός αυτός τόμος είναι χρήσιμος τόσο για τους φοιτητές όσο και για τους ειδικούς.

2. Ψυχοπαίδης Κ., *Ο Max Weber και η Κατασκευή Εννοιών στις Κοινωνικές Επιστήμες*, εκδ. Κένταυρος, Αθήνα 1993.

Ειδικό κείμενο, το οποίο θα πρέπει να μελετηθεί σε συνδυασμό με τον τόμο του Βέμπερ (1997). Επιχειρεί μία κριτική ανακατασκευή του τρόπου με τον οποίο ο Βέμπερ οικοδομεί τις έννοιές του. Επιστημολογικού περιεχομένου, ίσως «δύσκολο» για τον μη ειδικό, αλλά οπωσδήποτε ενδιαφέρον.

3. Gerth H.H., Mills Ch.W., *From Max Weber, Essays in Sociology*, Routledge and Kegan Paul, London 1970.

Η κλασική συλλογή κειμένων του Βέμπερ στην αγγλική γλώσσα. Περιλαμβάνει την εισαγωγή των επιμελητών, στην οποία παρουσιάζεται συνοπτικά, αλλά με σαφήνεια και καθαρό τρόπο, το έργο του συγγραφέα της ΠΗ, καθώς και εκτεταμένα αποσπάσματα από σειρά βασικών του έργων.